

POLITICĂ—CULTURĂ—ISTORIE

David Britton Funderburk, *Politica Marii Britanii față de România (1938—1940)*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1983

Politica externă a Marii Britanii în ajunul izbucnirii celui de al doilea război mondial a făcut în ultimii ani obiectul unor investigații stăruitoare, care au beneficiat de o bază de informație lărgită în chip însemnat. După cum se știe, potrivit legislației britanice, fondurile de documente ale Ministerului de externe (Foreign Office) intră în circuitul public după 30 de ani de la redactarea lor, astfel că de la sfârșitul anilor '60 au devenit accesibile sursele documentare din anii 1938—1940 (există însă o excepție, ca, de pildă, negocierile Hudson-Wohlthat din 1939, care vor fi puse la dispoziția cercetătorilor după anul 2015!) Noile izvoare au făcut posibilă reconsiderarea politicii externe a Marii Britanii și depășirea viziunii maniheice — devenite într-un fel tradițională — care împărțea pe istorici în critici acerbi sau apologeti (mult mai puțini) ai acțiunilor diplomatice ale cabinetului prezidat de Neville Chamberlain. Cercetările mai noi au reconstituit o imagine mai nuanțată, care relevă deosebiri potrivit zonelor de manifestare a politicii externe britanice (există astfel deosebiri notabile, cum se va vedea, între acțiunile Marii Britanii în Europa centrală și cele din Europa de sud-est), o anumită continuitate de obiective între perioada de dinainte și cea de după 15 martie 1939 (ocuparea Cehiei de către Reich), dată considerată până acum ca punct de cotitură în politica externă a cabinetului britanic, mai exact momentul abandonării așa-numitei *diplomacy of appeasement*, precum și confruntările dintre factorii guvernamentali de la Londra în modelarea politicii externe a țării lor.

Aflat între primii cercetători ai fondurilor de arhivă de curind deschise investigației, profesorul american David B. Funderburk și-a propus să cerceteze politica Marii Britanii față de România din anul 1938, cu sublinierea că e vorba și de perioada anterioară crizei müncheneze, și până la instaurarea regimului de dictatură militaro-fascistă în România în toamna anului 1940. La capătul anchetei

sale a rezultat o teză de doctorat, susținută în S.U.A., în anul 1974, a cărei versiune românească este prezentată aici.

Un prim merit al cărții este, așadar, noutatea informației documentare. Grație explorării laborioase a fondurilor de arhivă, autorul a sporit considerabil baza de surse, introducând în circuitul științific date de cel mai mare interes, care vor sluji drept punct de plecare pentru toate cercetările viitoare.

Remarcabil este de asemenea efortul de interpretare al acestor documente, cărora autorul le-a adăugat o amplă bibliografie. Ceea ce se desprinde cu limpezime din analiza istoricului american este schimbarea intervenită în atitudinea Marii Britanii față de România în primăvara anului 1938: „Pe fundalul unei participări britanice de o intensitate redusă în problemele românești, în mai—iunie 1938, Marea Britanie a formulat pe neașteptate un plan de angajare economică și politică în România și Balcani. Această strategie, elaborată de câțiva membri ai guvernului și de Foreign Office nu a fost aplicată cu un succes deosebit. Totuși, simpla existență a noii politici arată că Marea Britanie nu numai că reacționa la acțiunile agresive ale Germaniei din 1938, ci lua ea însăși măsuri pentru a combate influența politică și economică germană, cu un an înaintea izbucnirii războiului” (p. 52—53).

De la încheierea primului război mondial și până în 1938, Marea Britanie avusese interese economice și politice limitate în România. Challenge-ul reprezentat de efortul Reichului nazist de a-și asigura hegemonia continentală a declanșat riposta britanică, care a găsit în Europa de sud-est și, în primul rând, în România zona unei manifestări de amploare. Profesorul David Funderburk face distincție între modalitățile în care a acționat Marea Britanie în Europa centrală și în cea de sud-est. În prima zonă menționată, Marea Britanie a desfășurat o politică conciliatoare, la originea căreia este de pus, măcar ipotetic, concepția lui J. M. Keynes din anii '20 despre

„justiția” condițiilor de pace față de Germania, cu toate consecințele lor economice și politice. În aria central-europeană, Marea Britanie a făcut repetate și grave concesii Reichului nazist, care au culminat cu Acordul de la München (29 septembrie 1938). Alta a fost politica britanică în Europa de sud-est. „Nu exista în nici un fel intenția de a abandona această zonă în fața Drang nach Osten-ului Germaniei. Politica britanică nu dorea să asiste la destrămarea ordinei existente, nici teritorial și nici economic. Acest lucru se datora intereselor predominant economice ale Marii Britanii în regiune ca și hotărârii ei de a împiedica controlul german. Ca urmare, Marea Britanie a încercat să constituie în răsăritul Europei un « bloc economic anti-german » și să stăvilească dominația economică germană prin creșterea ponderii sale în comerțul din zonă, în special cu România. Strategia britanică de implicare tardivă în problemele regiunii balcanice viza o sprijinire a integrității teritoriale a unor state ca Iugoslavia și România” (p. 71).

Încă înainte de ocuparea Cehiei (15 martie 1939), Marea Britanie a reacționat la politica de includere a Europei de sud-est în „spațiul economic” (Wirtschaftsraum) al celui de al treilea Reich. Considerentele de ordin strategic au fost decisive în această privință. Resursele de petrol, cereale și materii prime pe care această parte a continentului le-ar fi oferit Germaniei — dacă zona amintită cădea sub controlul Berlinului — ar fi lipsit de eficacitate blocada economică, preconizată în cazul unui război anglo-german. Marea Britanie nu a recunoscut Germaniei mina liberă în Europa de sud-est, ci, dimpotrivă, a căutat să-i limiteze, dacă nu să-i blocheze expansiunea economică și politică în această direcție.

Lucrările publicate după susținerea tezei de doctorat a profesorului David Funderburk (1974) au confirmat și întregit concluziile sale. Este îndeajuns să amintim aici contribuțiile lui Simon Newman și Philippe Marguerat, care, fără să cunoască cercetările istoricului american, au ajuns la încheieri similare și au adus dovezi noi în sprijinul scestui punct de vedere.

Cartea prezentată aici relevă, de asemenea, eforturile României de a-și apăra suveranitatea națională și integritatea teritorială, grav amenințate de politica de revizionism teritorial, care a găsit în Reichul nazist pe exponentul cel mai dinamic și cel mai agresiv. Din paginile cărții profesorului David Funderburk se desprind cu claritate orientările fundamentale ale politicii externe românești, ale cărei obiective au rămas de-a lungul celor două decenii interbelice, apă-

rarea statului național unitar, așa cum ieșise el din Marea Unire din 1918. Cum statuquo-ul teritoriul din Europa stabilit prin tratatele de pace din anii 1911—1920 era amenințat în chipul cel mai grav de Germania hitleristă și aliatele ei, România s-a situat logic și statornic în tabăra adversarilor Reichului nazist. Nici vorbă, așadar, de o apropiere progresivă a României de Germania, apropiere care ar fi culminat cu integrarea celei dintii în orbita Berlinului în toamna anului 1940. O astfel de prezentare a politicii externe a României este expresia unor interpretări tendențioase, aflate la antipodul realității istorice. Supusă unor puternice presiuni economice și politice din partea Germaniei naziste, România a opus o rezistență hotărâtă, și a menținut direcțiile tradiționale ale politicii ei externe. Ori de câte ori împrejurările defavorabile au silit-o să facă o concesie Germaniei, ea s-a străduit să eludeze sau să compenseze această concesie printr-o acțiune care să consolideze poziția adversarilor occidentali ai Reichului. Un exemplu concludent în această privință îl oferă acordul economic româno-german din 23 martie 1939, căruia i-a urmat cel româno-britanic din 11 mai 1939. Rezistența României față de politica agresivă a Reichului a fost subminată de succesiunea de evenimente dintre august 1939 și august 1940, care au avut drept rezultat izolarea ei politică și diplomatică, amputările teritoriale din vara anului 1940 și criza politică, în urma căreia s-a instaurat regimul de dictatură militaro-fascistă. România nu s-a aruncat în brațele Germaniei, ci a fost aruncată în această nefastă și tragică îmbrățișare, din care a căutat să se smulgă pentru a reveni la vechea orientare politică. „Actul de la 23 August 1944, realizat prin voința unanimă a românilor — serie autorul — le-a readus țara pe făgașul alianțelor ei tradiționale. Izolarea impusă a anilor 1940—1944 a luat sfârșit și România a devenit un partener eficace — al patrulea ca efective — al coaliției antihitleriste /.../ În ziua Victoriei, România, care se regăsise pe ea însăși la 23 August 1944, se afla alături de cei cu care combătuse în anii „30 pericolul nazist” (p. 163).

Lucrarea profesorului David Funderburk reprezintă o contribuție valoroasă sub aspectul documentării și interpretării la studiul relațiilor româno-britanice și, în genere, a relațiilor internaționale în ajunul și la începutul celui de al doilea război mondial. O analiză informată, subtilă și limpede, deopotrivă de captivantă pentru specialiști ca și pentru marele public.

Florin Constantiniu

George Marin, *Noua strategie internațională a dezvoltării*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1982

Întreaga omenire traversează în prezent o perioadă de ample și profunde transformări revoluționare, au loc mutații în raportul de forțe pe plan mondial, mutații izvorite din manifestarea energetică a voinței popoarelor de a se dezvolta liber și independent, de a-și făuri destinul în conformitate cu propriile lor aspirații. Comunitatea internațională a început să fie preocupată tot mai intens de soluționarea uneia din problemele de însemnătate vitală ale lumii contemporane: lichidarea subdezvoltării, a împărțirii lumii în țări bogate și țări sărace, a edificării unei noi ordini economice internaționale. Acestei probleme îi este consacrată ampla lucrare a lui George Marin, apărută în Editura științifică și enciclopedică.

După cum se știe, ineficacitatea strategiei internaționale a dezvoltării, în felul în care ea a fost gândită și aplicată în cel de al doilea Deceniu al Națiunilor Unite pentru dezvoltare, a dat naștere la numeroase preocupări de ordin teoretic pentru elaborarea unei noi strategii internaționale a dezvoltării care să se deosebească de strategia deceniului 1971–1980.

În prezent dezvoltarea nu mai poate fi măsurată și apreciată numai în termenii statisticilor de producție, ea are și dimensiuni sociale, culturale, umanitare. După cum apreciază autorul, dezvoltarea constituie un proces în care „omul, în toată complexitatea persoanei sale, este alfa și omega, agentul și scopul, subiectul și măsura”.

Pornind de la „criza dezvoltării” ca efect al unor fenomene, procese și tendințe noi ce nu mai pot fi controlate și influențate cu ajutorul sistemelor existente, specialiștii se pronunță pentru elaborarea și aplicarea în viață a unui nou model și concept al dezvoltării, atât pe plan național cât și internațional. În felul acesta, noua strategie a dezvoltării presupune realizarea mai multor obiective, în mod concomitent, ele intercondiționându-se reciproc: înțelegerea de către comunitatea internațională a caracterului multiplu al dezvoltării, înlocuirea relațiilor economice internaționale perimate, a sistemului economic internațional existent cu relații economice internaționale bazate pe principii și norme ale dreptului și eticii internaționale. În același timp, noua strategie a dezvoltării trebuie să se refere la obiective cât mai diverse, atât globale cât și sectoriale, la o creștere economică ridicată, elaborată într-o perspectivă de mai lungă durată. Elementul fundamental în realizarea noii strategii in-

ternaționale a dezvoltării îl reprezintă instaurarea noii ordini internaționale.

Argumentând necesitatea stringentă a elaborării și adoptării unei noi strategii a dezvoltării, autorul prezintă un amplu tablou al deteriorării situației economice și sociale a țărilor în curs de dezvoltare. Alăturându-se opiniilor specialiștilor din alte țări, G. Marin apreciază că „decalajul dintre țările bogate și cele sărace — un decalaj atât de mare încât oamenii de la extremitățile acestuia par să trăiască în lumi diferite — nu a fost în suficientă măsură recunoscut ca un factor al crizei actuale”.

În lucrare sunt analizate, de asemenea, eforturile comunității internaționale pentru elaborarea și adoptarea unei noi strategii internaționale a dezvoltării care să nu se reducă la enumerarea unor obiective generale, ci să propună mijloace concrete și eficiente de execuție la care să recurgă țările în curs de dezvoltare pentru a se înscrie pe acele coordonate care să le permită depășirea actualii lor situații. Aceste strategii, consideră autorul, trebuie elaborate ținând seama de specificul acestor țări pe diverse continente (în acest sens, se face tot mai frecvent apel la concepte cum sunt autonomia dezvoltării, dezvoltarea endogenă, auto-dezvoltarea, autosatisfacere, autogestiune, democratizarea dezvoltării etc.). Este relevant rolul, din ce în ce mai dinamic, ce revine Grupului celor 77, organism din care face parte și România, care prin adoptarea unor documente (Programul de la Arusha, Declarația de la București din 1979, Planul de la Buenos-Aires din 1978, Programul special de acțiune de la Caracas) și prin activitatea concretă pe care o desfășoară evidențiază pregnant că noua strategie internațională a dezvoltării este menită să asigure participarea comunității internaționale, în ansamblu, la eforturile care sunt îndreptate spre accelerarea dezvoltării țărilor din așa-numita „lume a treia”.

În acest sens este amplu relevată contribuția României la elaborarea noii strategii internaționale a dezvoltării și la organizarea negocierilor globale.

În elaborarea strategiei internaționale pentru al treilea Deceniu al dezvoltării trebuie să se pună accent pe efortul propriu al fiecărei țări în accelerarea dezvoltării lor economice și sociale, în reducerea decalajelor și lichidarea subdezvoltării. La aceasta se adaugă posibilitățile factorului extern (responsabilității din partea țărilor dezvoltate, organisme, instituții internaționale) de a contribui la

soluționarea problemelor acestor țări. Astfel, strategia cuprinde o serie de precizări cu privire la sprijinul pe care țările dezvoltate sînt chemate să-l acorde țărilor în curs de dezvoltare în vederea atingerii obiectivelor stabilite.

Aplicarea strategiei pentru al treilea Deceniu al dezvoltării presupune adoptarea unor măsuri și acțiuni ce trebuie întreprinse la nivel național și internațional. Spre exemplificare se are în vedere experiența României a cărei strategie de dezvoltare — macro și microeconomică — este bazată pe realități și elaborată într-o viziune de largă perspectivă.

Un rol important, relevă autorul, îl au negocierile internaționale în transpunerea în viață a strategiei internaționale pentru al treilea Deceniu al dezvoltării, negocieri ce

trebuie să aibă în vedere reglementarea unor probleme legate de comerțul internațional, de politica financiar-monetară internațională, de problema materiilor prime, a energiei etc., care impune tot mai mult perfecționarea activității organismelor și instituțiilor internaționale ca și eforturile întregii comunități internaționale pentru însănătoșirea climatului internațional.

Realitățile complexe ale lumii contemporane dovedesc că o adevărată destindere internațională nu poate fi obținută în condițiile scindării lumii în țări sărace și bogate, în condițiile menținerii unor forme de dominație și asuprire, a unor decalaje între nivelurile de dezvoltare a statelor.

Denisa Tontici

Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public din România. Originile*, București, Edit. Univers, 1982

„Lucrare de pionierat asupra unei epoci prea puțin studiate pînă atunci, datorită aversiunii față de vremea fanarioților ce stăruia în rîndul pașoptiștilor și a urmașilor lor, și într-un domeniu care în acești ani începea să se dezvolte, în toată Europa, al literaturii comparate, cartea lui Pompiliu Eliade a ple-dat o cauză în fața unui public străin, subliniind voința de modernizare a unei întregi societăți...” Am citat din prefața uneia dintre cele mai surprinzătoare lucrări pe care editurile noastre ni le-a oferit în ultimii ani. Reeditare care face accesibilă publicului larg o carte, formativă pentru o ideologie culturală și istoriografică încă vizibilă, dar care a fost un oarecare timp (84 de ani!) o raritate bibliografică.

Cartea lui Pompiliu Eliade are un subtitlu: *Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote* care ne trimite direct la una dintre cele mai puțin publice și mai ciudate perioade ale istoriei noastre: epoca dintre 1750 și 1821, 71 de ani de evenimente stranii și de evoluții neașteptate, ignorate uneori chiar și de acei care prin natura muncii lor ar fi trebuit să le cunoască în amănunțime.

Modelul teoretic este neașteptat de modern, fără a se abate de la canoanele timpului: o societate înapoiată, anarhic condusă, cumplit împilată, marginalizată cultural și economic este treptat recuperată de contemporaneitatea în creștere prin instrumentarul specific marilor centre culturale (misionarism și persuasiune directă și indirectă). Imperiul Otoman reprezenta o monstruoasă etnică și o barbarie culturală. Dominînd Prin-

cipatele, nu le formase cultural decît într-un mod superficial, nu le satisfăcea anumite nevoi ce par eterne (ca la Spencer) de cultură civilizată. A fost de ajuns ca un număr mic de vectori externi și interni să intervină pentru ca în mai puțin de trei sferturi de secol saltul de la barbarie la civilizație să devină o realitate. Alexandru Duțu, cunoscutul comparatist, autorul prefaței și a notelor ediției de față se situează pe poziția cea mai cucernic opozantă față de acest model, astăzi teoretizat în multiple moduri, de la teoria centru-periferie, la structurile mentale lévi-straussiene și pînă la teoria stadiilor creșterii economice și a decalajului a lui Rostow: „... autorul stabilește un model de civilizație, pornind de la exemplul francez, compară ceea ce știe despre cultura română cu acest model și constatînd neasemănări și disparități ajunge la concluzia că termenul care nu se conformează modelului nu se încadrează în sfera civilizației și trebuie desemnat drept „barbar”, „necivilizat”, într-o viziune pozitivistă: „înapoiat”. Am dat din prefață cîteva amănunte asupra contextului intelectual în care Pompiliu Eliade a formulat această teorie, surprinzătoare astăzi, cînd sintem martorii unei mari diversități de culturi și modele de civilizație. Teoria „influenței” văzută ca transfer de la civilizat spre înapoiat nu mai are circulație azi în lucrările științifice.

Totuși între Principatele văzute de la Paris — ceea ce ar putea fi identificat, simplificînd pînă la nedreptate, drept poziția lui P. Eliade și dreptul de experiență a culturilor ca serii istorice paralele mai există o realitate pe care atît prefațatorul cit și au-

torul o acceptă: influența franceză a avut un rol catalizator în Europa și America de Nord la cumpăna secolelor XVIII și XIX. Refuzând să acceptăm exaltarea din primele pagini ale cărții, care este de altfel contrazisă de numeroase și varii afirmații pe parcurs, exaltare ce pune la *originea* civilizației române moderne factorul francez, nu putem să nu constatăm că orice fel de protocronism (în sensul îngust și meschin care uneori, astăzi, se vehiculează) este aberant în acest caz. Numai două culturi echivalente ca funcții pentru patrimoniul național, fie el economic, politic, social, ideatic etc. pot pretinde dreptul la alternative într-o serie istorică mai lungă. Atât timp cât una își debordează propriul spațiu și în acest fel își materializează creativitatea, iar cealaltă este pur și simplu expresia orală a unor reflecții provizorii — oricât ar fi de prețioase pentru păstrarea fondului de spiritualitate proprie — prima este catalizator pentru a doua în caz de contact. Astăzi avem o înțelegere mai precisă, și deci mai restrinsă, a conceptului de cultură, putem vorbi de subculturi în culturi, de culturi cu o istorie de un deceniu, de culturi care nu mai sînt (revin) la modă. De aceea aparent numărul culturilor și a civilizațiilor a crescut: în realitate orice examen în termenii lui P. Eliade ne-ar arăta o restrângere a modelelor independente care pot fi concepute ca ireductibile. Toată problema constă în a opri la timp *procesul normal* de dominație ce se poate naște din decalaj și influență unilaterală. Modelul culturii-care-stimulează și al culturii-care-este-stimulată nu este deloc mecanicist, pozitivist sau darwinist prin sine însuși. El poate fi tratat mecanicist (ca N. Densușianu în explicarea romanizării Daciei), pozitivist (ca I. Vitner, în analiza eroului nou) sau darwinist (ca unii experți de azi care explică procedurile prin care culturile africane trebuie să-și pregătească intelectualii la M.I.T. sau în Silicon Valley).

În cazul lui P. Eliade, aplicarea modelului are o puternică tentă structuralistă. Cinci elemente ale vieții publice (țăranul, biserica, boierul, domnitorul și celelalte grupuri ale societății) sînt analizate ca părți ale unei structuri relativ imobile, încă neatinse de modernizare, simplificată la maximum, și deci sărăcită, de o istorie recentă care a anexat-o: „Țărani asupriți pe de-o parte, boieri proprietari sau funcționari pe de altă parte, iată ciudata situație socială din Principatele Moldovei și Munteniei. Nici o clasă socială intermediară. Clerul constituie mai degrabă o clasă socială mixtă, compusă din înalți demnitari care se apropie de boieri, și din mica preoție care seamănă mult cu

țărănimea. În plus, jumătate din acest cler este străin de țară, nu-i cunoaște limba și nu are nici o legătură cu poporul” (p. 32). Această structură asimilează treptat și începe la rîndul său să fie transformată de un element extern (P. Eliade nu spune niciodată că influența franceză a fost singura, ci că a fost dominantă). Intermediarii influenței franceze sînt în primul rînd fanarioții (așa cum o arătase deja A. D. Xenopol în 1887, dar P. Eliade are și el omisiunile sale voluntare) și apoi rușii, a căror cultură și cotidianitate erau puternic marcate de Franța. Penetrația culturală franceză se accentuează odată cu Revoluția de la 1789 și cu valurile de emigranți francezi, primul monarhist și cel de-al doilea bonapartist. Rolul Școlii ardelenice este, de asemenea, pus în evidență cu minuțiozitate. Impactul dintre structură și vectorii externi duce la anumite rezultate în literatură — care, paralel, devine și forma dominantă de expresie culturală — în societate și în politică. Cu analiza formulelor francofone din discursurile lui Tudor și cu sfîrșitul domniilor fanariote se încheie epoca studiată de P. Eliade și această excelentă lucrare a cărei valoare depășește cu mult simplul argument al valorificării moștenirii culturale. Scrisă într-o limbă literară, bine stăpinită, adoptînd pe rînd stilul foarte modern al reportajului în istorie sau evocarea lirică, contrastul satiric și comparația măgulitoare, cartea lui P. Eliade ne oferă un model de decrispare în discursul științific.

Dar mai avem un motiv pentru care trebuie să fim reușitori traducătoarei (Aurelia Cîrșu) și îngrijitorului ediției: putem astăzi mai ușor evalua influența secretă pe care această lucrare a exercitat-o în propriul spațiu cultural. Vom putea astfel să ne îndoim de afirmația lui P. Cornea („...lucrările lui Pompiliu Eliade, și îndeosebi, N. I. Apostolescu, acreditaseră opinia că romantismul românesc ar fi o plantă exotică, un simplu reflex al romantismului francez, desigur în forme stîngace”... în *Originile romantismului românesc*, Minerva, 1972, p. 19), cu atât mai mult cu cît, chiar cartea în care excelența istoric al ideilor și comparatist afirmă cele de mai sus, pare puternic influențat de stilul lui P. Eliade — subtitlul acesteia fiind *Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780—1840*. Vom putea, de asemenea, să ne îndoim de multe din dogmele unei epoci care iese treptat din istoria noastră ideatică deoarece nu a putut să intre în spiritualitatea națională și să evaluăm, mai pregnant, importanța acțiunii de recuperare a propriilor tradiții culturale efectuate de un Marino, Dușu ș.a.

Alin Teodorescu

Valeriu Râpeanu, *Cultură și istorie*, București, Edit. Cartea Românească, 1981

Valorificarea critică a moștenirii culturale și științifice constituie un obiectiv pe care Valeriu Râpeanu, în calitate de editor și scriitor, l-a urmărit sistematic. În această preocupare se înscrie și cartea sa *Cultură și istorie* apărută la Editura Cartea Românească și prin care Valeriu Râpeanu se (re) afirmă ca un harnic și competent cronicar al vieții culturale și ideologice românești dinainte de 1944. Primul volum din ciclul *Cultură și istorie* a fost tipărit în 1979 la Editura Militară și conținea studii despre personalitatea lui Nicolae Iorga în contextul epocii sale, idealul moral al savantului, pe de o parte, iar pe de altă parte studii ce aveau ca obiectiv personalitatea unor scriitori ca Sadoveanu și Blaga, precum și o privire panoramică asupra dramaturgiei românești.

Mai puțin eterogen decât primul volum, acest al doilea volum din ciclul *Cultură și istorie* este consacrat unor personalități valoroase ale culturii românești: Nicolae Iorga și Gh. I. Brătianu. Cartea este împărțită în trei capitole organic legate între ele: primul punctează eficient influența lui Nicolae Iorga asupra sămănătorismului și asupra evoluției literaturii române la începutul secolului, al doilea tratează despre idealul uman al lui Nicolae Iorga, iar ultimul este consacrat reconsiderării personalității și operei lui Gh. I. Brătianu, intelectualul de marcă al perioadei interbelice, aproape necunoscut generațiilor tinere.

O carte despre Iorga, un savant cu o operă prodigioasă, și despre Gh. I. Brătianu, asupra căruia a stăruit o tăcere nedreaptă, opera sa fiind învăluită în circumstanțe neștiințifice pe care V. Râpeanu le analizează cu mult curaj, o astfel de carte constituie o întreprindere dificilă. Dar metoda aleasă de autor pentru a construi această carte înlesnește cititorului o vedere de ansamblu ce cuprinde un mare număr de fapte, idei și aprecieri, propriile sale comentarii ocupând un loc esențial.

Cartea lui Valeriu Râpeanu este una de sociologie a culturii și nu de teorie literară sau estetică. V. Râpeanu urmărește și reușește să-l prezinte pe Iorga atît ca teoretician al sămănătorismului cît și ca gînditor animat de idealuri umaniste înaintate.

Valeriu Râpeanu leagă sămănătorismul de trei aspecte: în primul rînd de situația socială a României și îndeosebi a țărănimii, de situația culturii și a civilizației românești și în fine de situația literaturii.

Doctrina sămănătoristă subliniază — Valeriu Râpeanu — trebuie explicată pornind de la înțelegerea problemei țărănești ca o

problemă culturală. Esența sămănătorismului constă în conceperea culturii ca un factor unificator pe plan social și național. Sămănătorismul — arată V. Râpeanu — a fost în primul rînd un curent cultural și în al doilea rînd literar. Dealtfel Iorga concepea sămănătorismul ca o doctrină socială, culturală, literară, delimitîndu-se de viziunea lui Coșbuc și Vlahuță la care sămănătorismul era o chemare sentimentală adresată scriitorilor.

Autorul reabilitează sensul original, necunoscut chiar și astăzi suficient, al sămănătorismului, apropiîndu-se de adevărul gîndirii lui Iorga, excesiv simplificată și cunoscută doar accidental. În general, arată V. Râpeanu s-au relevat opacitățile și confuziile estetice, violențele împotriva literaturii străine, subliniind totodată că momentul sămănătorismului a constituit placa turnantă a atitudinii lui Iorga, care îi va defini patru decenii de prezență în cultura română.

Valeriu Râpeanu surprinde diversele schimbări și contradicții ale gîndirii lui Iorga. Același lucru, este valabil și pentru capitolul consacrat personalității lui Gh. I. Brătianu. Studiul despre Gh. I. Brătianu, deși nu este inedit (a mai tipărit în 1980, ca introducere la cartea lui Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*) este necesar și util. Ar fi fost poate mai bine dacă autorul și-ar fi dezvoltat unele idei rămase doar la stadiul de enunț și ar fi argumentat mai pe larg unele afirmații discutabile. Valoarea observațiilor și analizelor, sinteza realizată în acest studiu constituie puncte de reper pentru a aprecia că ar fi oportun ca despre Gh. I. Brătianu să se scrie cel puțin un volum distinct. V. Râpeanu, surprinde aspectele esențiale ale gîndirii lui Gh. I. Brătianu ca istoric, om de știință în sensul strict al cuvîntului. Demersul original și modern al gîndirii lui Gh. I. Brătianu este pus în evidență cu insistență. Gîndirea și cercetarea sa — arată V. Râpeanu — nu au fost subsumate unor puncte de vedere partizane infeudate unei hagiografii de familie. După cum se știe Gh. I. Brătianu a aparținut unei familii care timp de un secol (1848—1947) a fost prezentă în viața politică a României. Fiul lui Ionel Brătianu (Ion I. C. Brătianu), el primește influența lui Iorga încă din adolescență, care a văzut în Gh. I. Brătianu o valoare intelectuală. S-a afirmat îndeosebi prin studii fundamentale de istorie bizantină, de Ev mediu timpuriu și de formare a statului feudal românesc. El a urmărit permanent intruchiparea ideii de unitate națională. Ca om de știință Gh. I. Brătianu își relevă valoarea chiar și astăzi,

prin opera strălucită care-și păstrează viabilitatea datorită perspectivei de largă deschidere către toate orizonturile istoriei, civilizației și mai ales datorită unei metode de investigație profund moderne. Opera sa este validată de cei 30 de ani care au trecut de la redactarea ultimei sale lucrări, fiind o *componență a raționalismului românesc interbelic*. Lucrările sale sint și astăzi fundamentale pentru istoriografia contemporană, fiind caracterizate prin subtilitatea interpretărilor, îndrăzneala ipotezelor, prin relațiile originale și explicațiile fenomenelor istorice văzute în conexiunile lor economice, sociale, politice, culturale și spirituale.

Valeriu Răpeanu analizează succint principalele opere ale lui Gh. I. Brătianu, oprindu-se mai pe larg la tema cărții *Tradiția istorică despre înlemnirea statelor românești*, relația tradiție-istorie. Valoarea operei sale, dincolo de acuzațiile nedrepte, prezentările denaturate și injurioase ale unora dintre

ideile sale, se impune mai ales prin științificitatea demersului său, el demonstrând argumentat unitatea și continuitatea vieții românilor în arcul carpatin, urmărind prin tot ceea ce a scris intruchiparea ideii de unitate națională. Mort tragic în 1953 la vîrsta de 55 de ani, Gh. I. Brătianu, „om de știință și om de sensibilitate”, rămîne un punct de reper al culturii române.

Volumul este o reușită de prestigiu în planul cercetării și elucidării atît al momentului culturii române reprezentat de sămănătorism, cît și al personalității lui Nicolae Iorga și Gh. I. Brătianu. Prin virtuțile sale această carte este o convingătoare pledoarie pentru universalitatea culturii române, adăugînd elemente esențiale procesului de valorificare a moștenirii culturale a trecutului nostru.

Florian Popa Micșan

TEORIE ȘI METODOLOGIE

Charlotte Höhn. *Der Familienzyklus — Zur Notwendigkeit einer Konzepterweiterung*, Boldt-Verlag, Boppard am Rhein, 1982

Lucrarea pe care o recenzăm aparține dr. Charlotte Höhn, cunoscută demografă din Republica Federală Germania¹ și prezintă disertația sa de doctor. În esență, în lucrare se face un bilanț al teoriilor clasice despre ciclul de viață familială și al aplicațiilor pe plan internațional și în Republica Federală Germania, după care autoarea prezintă contribuția sa la dezvoltarea acestui important concept.

¹ Dr. Charlotte Höhn este cercetător științific principal la Institutul federal de cercetări demografice (Wiesbaden). Domeniile principale de activitate științifică: fertilitatea, nupțialitatea, divorțialitatea, statutul femeii, ciclul de viață familială. Amintim din lucrările sale: „Tabele de nupțialitate pentru persoanele necăsătorite 1972/1974. Rezultate transversale și longitudinale pentru populația germană” (1973); „Influențe juridice și demografice asupra evoluției divorțurilor începînd din 1946” (1980); „Însemnătatea și rezultatele calculelor de modele pentru evoluția populației” (1979). „Situția demografică în R. F. Germania” (în colaborare cu U. Mammey și K. Schwartz), 1980; „Determinants of Fertility Trends: Theories Re-examined” (în colab. cu R. Mackensen), 1982. Dr. Charlotte Höhn desfășoară de asemenea o remarcabilă activitate internațională.

Succint, ciclul de viață al familiei este un concept care a fost elaborat de sociologi (P. Sorokin, 1931) pentru scopurile sociologiei rurale. În anii imediat următori celui de-al doilea război mondial, el este preluat de demografi (în special demograful american Paul C. Glick, 1947), și încorporat demografiei familiei, drept instrument fundamental de descriere și de analiză. Studiile s-au înmulțit considerabil în anii următori: unii autori au dezvoltat însăși conceptul în cauză, alții au făcut o serie de aplicații pe baza datelor statistice existente sau a datelor obținute din cercetări special organizate în acest scop. Este locul să arătăm că atît la Sesiunea din Liège (1973) cît și la cea din Ciudad de Mexico (1977) ale Uniunii internaționale pentru studiul științific al populației au fost prezentate mai multe comunicări pe această temă. Să mai menționăm că Organizația Mondială a Sănătății a inițiat studii metodologice cu privire la raportul dintre sănătate și familie, utilizînd acest concept al ciclului de viață a familiei.

Interesanta lucrare a dr. Ch. Höhn aduce puncte de vedere noi, de natură să contribuie la dezvoltarea conceptului de ciclu al familiei („Familienzyklus”, în terminologia autoarei). În acest scop, lucrarea folosește următorul demers: se examinează mai întîi conceptele ciclului de familie, se pun în evidență cîteva

cercetări empirice, se face o analiză comparativă cu alte concepte, ajungându-se astfel la partea centrală: necesitatea largirii conceptuale care reprezintă — cum am mai spus — — contribuția cea mai de seamă a autoarei. Pentru a pune în valoare această contribuție va trebui să amintim — fie și numai succint — — conceptul de viață familială. O familie are ca prim moment încheierea căsătoriei, iar ca ultim moment — dizolvarea ei prin decesul unuia din soți; „viața” ei poate fi împărțită în „secvențe” având o durată diferită, în funcție de o mulțime de factori. În viziunea „clasică” pe care autoarea o reproduce, acest ciclu este astfel reprezentat: *Secvența I* — Formarea familiei (inceputul: căsătoria; sfârșitul: nașterea primului copil); *Secvența II* — Extinderea (inceputul: nașterea primului copil; sfârșitul: nașterea ultimului copil); *Secvența III* — Extinderea terminată (inceputul: nașterea ultimului copil; sfârșitul: plecarea din familie a primului copil); *Secvența IV* — Restrângerea familiei (inceputul: plecarea din familie a primului copil; plecarea din familie a ultimului copil); *Secvența V* — Restrângerea completă (inceputul: plecarea din familie a ultimului copil; sfârșitul: moartea unuia din soți); *Secvența VI* — Dizolvarea familiei: (inceputul: moartea unuia din soți; sfârșitul: moartea persoanei văduve supraviețuitoare).

Chiar din această prezentare schematică, se poate vedea avantajul pe care îl dobîndesc sociologia și demografia familiei. Fiecare eveniment care marchează începutul unei secvențe poate fi exprimat printr-un indicator demografic: vîrsta medie (mediană) la prima căsătorie, la nașterea primului (ultimului) copil, la căsătoria primului (ultimului) copil etc. Distanțele dintre aceste valori arată duratele secvențelor și, prin urmare, permit să se aprecieze influența diferiților factori asupra ciclului de viață familială mai ales atunci cînd se iau în considerare perioade de timp mai mari. Desigur, se pot lua și alte evenimente decît cele strict demografice: intrarea în învățămînt, părăsirea învățămîntului, intrarea în populația activă etc.

Analizînd evoluția conceptului de ciclu al vieții familiale ca și aplicațiile statistice autoarea procedează mai întîi la un examen critic al acestora. Ea observă marile dificultăți legate de determinarea valorilor statistice care ar trebui să caracterizeze începutul fiecărei secvențe. Un exemplu caracteristic ar putea ilustra această situație: care este vîrsta medie (mediană) a părinților la nașterea ultimului copil sau la căsătoria ultimului copil? Datele statistice sînt obținute prin recensămînte de populație sau prin statisticile curente, în care predomină optica transversală. Or, conceptul de ciclu de viață familială este prin excelență dinamic istoric,

ceea ce reclamă folosirea opticii longitudinale. Pe drept cuvînt, autoarea se întreabă dacă nu este posibilă și aici convertirea datelor transversale în date longitudinale, așa cum se procedează în cazul tabelelor probabiliste de mortalitate, fertilitate (după rangul nașterii), de nupțialitate și de divorțialitate. Pe de altă parte, este posibilă inițierea unor studii longitudinale, fie că este vorba de cohorte cum ar fi generațiile fie că avem în vedere promoțiile de căsătorii. În condițiile în care statisticile sînt disponibile pentru o perioadă mare de timp (cel puțin o sută de ani) asemenea reconstituiri longitudinale sînt posibile. Ilustrațiile statistice pe care le prezintă autoarea sînt convingătoare. De asemenea folosirea metodelor de simulare — care au pătruns și în demografie în ultimele două decenii — ar fi foarte indicată. Am menționa în acest sens modelul interesant pe care îl propune autoarea la p. 50 și 51.

O constatare importantă este aceea că ciclul de viață familială, în formularea sa clasică, își pierde mult din valoare în noile condiții demografice. Într-adevăr, în trecut cînd proporția familiilor era considerată de 100% și cînd alte evenimente demografice nu tulburau imaginea unui ciclu „normal”, conceptul era oarecum acceptabil. Or, în ultimii ani s-au instalat tendințe noi: a crescut frecvența concepțiilor prenuptiale (nașteri înainte de căsătorie), a căpătat o răspîndire noul tip de uniune „consensuală” (conviețuire fără contractarea căsătoriei conform legislației civile), ponderea nașterilor nelegitime crește și ea sistematic. Aplicabilitatea ciclului de viață familială se reduce, în aceste condiții, simțitor.

Ținînd seama de aceste tendințe autoarea propune să se ia în considerare, alături de ciclul de viață familială, și conceptul mai general de „ciclu de viață individuală”. Ni se par deci justificate criticile la adresa ciclului de viață familială, ca fiind un concept cu caracter parțial și normativ, ca și propunerile pentru dezvoltarea conceptului de ciclu de viață individuală.

Făcînd o serie de propuneri teoretice și practice de mare importanță și actualitate, autoarea este conștientă că transpunerea lor în practică nu este de loc ușoară (p. 100). După mărturisirea ei, conceptul de viață ca dezvoltare a conceptului de viață familială nu este încă pus la punct.

În același timp însă mai sînt numeroase probleme metodologice de măsurare a ciclului de viață familială care își așteaptă rezolvarea. Un mare efort de sinteză și de reinterpretare este absolut necesar, iar un început promițător în acest sens îl face chiar lucrarea dr. Charlotte Höhn.

Desigur, într-o recenzie este cu neputință de redat bogăția de idei a lucrării pe care o recenzăm. În literatura noastră problema ciclului de viață familială este puțin tratată². De aceea lectura cărții dr. Charlotte Höhn este profitabilă demografilor, sociologilor, antropologilor din țara noastră care se ocupă de studiul familiei. În încheiere, se cuvine amintită dezvoltarea considerabilă a demo-

grafiei și sociologiei din Republică Federală Germania în ultimele două decenii și a Institutului federal de cercetări demografice³ pe linia unei strălucite tradiții. Cartea dr. Charlotte Höhn este o frumoasă ilustrare a acestor progrese și o remarcabilă contribuție la demografia familiei.

Vladimir Trebici

Jacques Capdevielle, Elisabeth Dupoirier, Gérard Grunberg, Etienne Schweisguth, Colette Ysmal, *France de gauche voté à droite*, Paris, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1981

Studiul întreprins de cercetătorii francezi beneficiază de una din acele împrejurări faste când evenimente politice, aparent inextricabile, par a revendica sociologiei politice rostuirea propriului lor înțeles. Împrejurarea de referință este într-adevăr incitantă în investigațiilor: în alegerile legislative din Franța, din martie 1978, o întreagă națiune care se simțea și se considera de stînga, votase totuși pentru dreapta.

Implicațiile alegerilor legislative erau desigur cunoscute de corpul electoral. Pe fondul unei crize economice în permanentă agravare, succesul stîngii ar fi complicat și mai mult continuitatea mandatului prezidențial giscardian. Și totuși întreaga Franța se pregătea pentru o turnură de stînga. Atunci, în 1978, răsturnarea nu s-a produs, deși triumful dreptei a surprins și poate chiar a consternat. O întreagă demografie electorală condamna dreapta, pluripartidică și centrifugă prin tradiție, la pierderea majorității. Numai că atunci, încă, partidele de dreapta aflau totuși, în ultimă instanță, ecuația mișcării centripete. Toate aceste evenimente constituie, firește, motive suficiente pentru a întemeia faptul elaborării unei atare analize sociologice.

Dar meritul acestei lucrări nu este numai acela de a ancheta cu promptitudine opinia alegătorilor în chiar postziua alegerilor ci mai ales încercarea de a elabora o explicație. O explicație care, prin originalitate, stîrnește reputatului sociolog Alain Lancelot, cel care prefățează lucrarea, aprecieri laudative, entuziaste chiar.

Cercetarea este întreprinsă în patru mari paliere, sintetizate în patru capitole (în anexe este cuprins și vastul instrumentar științific). Capitolul I trasează lapidar o schiță a elec-

toratelor din martie 1978 pornind gradual de la investigarea potențialităților (prezidențialele din 1974), procedînd apoi la analiza diferențierilor electorale, pentru a se încheia cu analiza mutațiilor opționale manifestate în cele două tururi de scrutin. Se semnalează cu acest prilej deficiențele Programului comun al stîngii, însemnătatea electoratelor „critice”^{*} semnificațiile absenteismului. Acest prim palier al cercetării evidențiază o indiscutabilă eterogenitate „sociologică” a stîngii care, dublată de o păgubitoare eterogenitate „ideologică”, conduce Franța înspre o quadratură a cercului, înspre o imposibilă soluție compozită: electorul ar dori un președinte de dreapta, guvernînd însă fără sprijinul unei coaliții de dreapta, după un Program de stînga, lipsit însă de elementele sale de radicalism. Nu este deci de mirare că atunci cînd sînt puși să aleagă cu adevărat, francezii optează pentru siguranța alternativei giscardiene, și deci a statu-quo-ului.

Restrîns ca dimensiuni, al doilea capitol învederează unul din elementele esențiale oricărei strategii electorale: stabilitatea electoratelor, o stabilitate specifică, dinamică, fiindcă atitudinile se modifică în funcție de interese — modificabile și ele în decursul evoluției social-economice a statului. Autorii vorbesc chiar de o „fluiditate” a electoratelor, și apreciază șansele partidelor tocmai prin puterea de a atrage electorii flotanți. Analiza este adîncită pînă la nivelul distinguo-urilor subtile, unde demarcațiile sînt numai de

³ A se vedea: VI. Trebici: *Demografia în Republica Federală Germania*, în „Viitorul Social”, nr. 1, 1983, p. 66—70.

^{*} Din electoratele critice fac parte Frontul autogestionar, extrema stîngă și ecologiștii, grupări politice aflate mereu la răspîntia confruntărilor electorale, datorită lipsei unei opțiuni politice ferme.

² A se vedea: VI. Trebici. *Ciclul de viață familială*, în „Viitorul Social”, nr. 2, 1982, p. 283—288.

nuanță: astfel, schimbarea opțiunii electorale este înțeleasă ca depărtare fermă de vechile poziții, dar și ca disponibilitate, ca alternanță ce implică oricând o reîntoarcere, înregimentarea politică poate fi întemeiată de o reală competență politică sau numai de sentimentul deținerii unei astfel de competențe etc. Dincolo de teama densă a relațiilor și tribulațiilor electorale, a dependențelor și atitudinilor inegale, se conturează totuși trei modele de integrare fundamentale: dreapta politică, stînga politică și absenteismul, fiecare cu un propriu coeficient de coeziune și consecvență. Capitolul trei va zăbovi însă, aproape exclusiv, asupra stîngii.

Învigorată de renașterea partidului socialist (și, aproape concomitent, de disoluția centrismului de opoziție organizat), justificată de o criză economică în continuă augmentare, stînga franceză a cuprins straturi tot mai largi ale populației. Urbanizarea, salarizarea, terțiarizarea, feminizarea muncii pe de o parte, dar și descatholicizarea și liberalizarea culturală i-au favorizat revirimentul, deși continuitatea acestui proces nu a presupus și o valorificare corespunzătoare a rezultatelor sale. Evoluția socială nu a condus ineluctabil la precumpănirea stîngii în cuprinsul vieții politice; dimensiunile ideologice interne au împietat și împietează însă asupra ofertei sale politice, iar aceasta asupra aderenței și a proximităților partizane. Avansul stîngii este indiscutabil; discutabile sînt însă marginirile sale. Pentru că între stînga „sociologică” și stînga „ideologică” clivajele decurg din însăși logica sistemului partizan. O logică frustră, dar nu mai puțin adevărată, care avertizează asupra pericolului transformării unei alternative într-o incalculabilă dilemă. Stînga urmează așadar sau să-și redefiniească, încă odată, termenii ofertei politice, spre a valorifica deplin o evoluție socială care lucrează în propriul ei folos sau, potrivnică oricăror renovări ideologice, să se cantoneze în tradiționala ei vocație de tribunat al poporului, de simplă opoziție la coalițiile de guvernămint.

Primele trei capitole se păstrează așadar în tipare clasice, în demersuri analitice uzuale oricărei cercetări sociologice. Elementul de originalitate semnalat în prefață, pivotul întregii explicații de fapt, este introdus *de plano* abia în ultimul capitol. El se numește „efectul patrimoniu”, recte însemnătatea pe care o are în înfruntările electorale faptul deținerii unui patrimoniu de raport. Viziunea teoretică unilaterală conduce de fapt pe autori

la o subtilă redeșteptare a tezelor liberalismului (recrudescența liberalismului este de altfel simptomatică în politologia burgheză contemporană). Într-o conjunctură abil speculată teoretic (în criza economică „economicul a ipotecat politicul”), dețineria unui patrimoniu este singura garanție a subzistenței economice, zămisbind totodată o proprie ideologie „patrimonială”, repercutată într-o irecuzabilă orientare a electoratelor către dreapta. Supralicitarea rolului patrimoniului determină pe autori să constate un unanim efort al populației de a accede la proprietate, în condițiile în care vîrsta, studiile sau veniturile (fluctuante sau nesigure) nu mai pot fi socotite criterii semnificative. Singur patrimoniul și strategia dobîndirii lui mai poate diferenția clasele și categoriile sociale și poate cataliza energiile și interesele electorale. Confruntarea dintre stînga și dreapta politică este astfel repusă în termeni schimbați, edulcoranți în ceea ce privește lupta de clasă. Ea s-ar reduce la o simplă confruntare dintre o evoluție socioprofesională, favorabilă stîngii, și o evoluție patrimonială favorabilă dreptei, conflict care, nemaifiind ireductibil, își poate afla punctul de mediere. În argumentarea acestei factice explicații-soluții, sociologii francezi invocă insidios triumfurile dreptei în alegerile din Anglia sau Suedia acelor ani, state cu vechi tradiții politice progresiste.

Înviata la patrimoniu amintește însă de o mai veche, și poate mai cinică invitație a bancherilor din vremea monarhiei orleaniste. Astăzi nu numai cinismul este revolut. Vestimentele noi nu fac liberalismul mai credibil acum, decît atunci, chiar dacă mixtura heteroclită a tezelor marxiste cu cele liberaliste mai slujește uneori drept explicații sau leitmotive ideologice. Valéry Giscard d'Estaing nu a reușit să-și îndeplinească promisiunea de a face din francezi proprietarii Franței, așa cum în alegerile prezidențiale socialistei au triumfat fără a accede mai întîi, strategic, la patrimoniu. Am putea chiar invoca, în replică, un succes concertat al stîngii în viața politică a marilor națiuni ale Europei, petrecut în răstimpul ultimilor 2-3 ani numai.

Desigur, succesele electorale trebuie mereu privite *cum grano salis*. Dincolo de reticențe, stăruie însă încrederea. O încredere deocamdată parțial confirmată.

asist. univ. George Șerban

Sanda Ghimpu, Ion Traian Ștefănescu, Șerban Beligrădeanu și Gheorghe Mohanu (coordonator Sanda Ghimpu): *Dreptul muncii* — Tratat — vol. III, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1982

În Editura științifică și enciclopedică a apărut vol. 3 al Tratatului de dreptul muncii, încheind astfel o operă juridică mult așteptată în literatura de specialitate din țara noastră. Ramură nouă și autonomă a științelor juridice românești, dreptul muncii cunoaște astfel înmănuncherea într-un tratat a normelor și instituțiilor sale, a principiilor și funcțiilor sale, analiza lor științifică profundă, îmbinarea teoriei cu practica, desprinderea esențialului dintr-o multitudine de situații concrete, prezentarea în cea mai aleasă ținută științifică — aceeași pe întreaga desfășurare a conținutului —, a tuturor capitolelor tratatului, calități care conferă acestei lucrări o valoare deosebită. Tratatul răspunde — pe deplin — nu numai celor mai exigente cerințe ale cercetării științifice, ale fundamentării teoretice a elementelor componente ale materiei dreptului muncii, ci constituie un îndreptar de prim rang pentru toți practicienii care prin natura muncii lor sint chemați să aplice normele de drept al muncii. Lucrarea răspunde cerințelor acțiunii de perfecționare a cadrului legislativ din țara noastră, din care face parte intrinsecă.

Avînd ca obiect retribuirea muncii — ultimă componentă de o covîrșitoare importanță a raportului juridic de muncă — precum și alte raporturi conexe acestui raport juridic de bază, și anume protecția muncii, asigurările sociale de stat, pregătirea profesională și jurisdicția muncii, Capitolul I din volumul 3 constituie o contribuție la îmbunătățirea eficienței economice a activității organizațiilor socialiste de stat, la perfecționarea formelor și metodelor de participare a oamenilor muncii la conducerea statului, la îmbunătățirea procesului de osmoză între activitatea statală și cea obștească, la apărarea și garantarea intereselor legitime ale persoanelor încadrate în muncă.

Autorii analizează instituția complexă a retribuirii muncii ca fiind un concept nou, specific orînduirii socialiste bazate pe proprietatea obștească asupra mijloacelor de producție, o noțiune care oglindește noi relații de producție, ajută la eliminarea unor mentalități învechite și care constituie obiectul și cauza contractului individual de muncă; retribuirea muncii este definită ca un ansamblu de norme legale care reglementează un grup unitar de relații sociale și determină astfel

formarea unei categorii specifice de raporturi juridice. Enunțînd principiile generale ale retribuirii muncii prevăzute de Legea nr. 57/1974, autorii scot în evidență realizarea îmbinării armonioase a intereselor personale cu cele ale întregii societăți.

Examinînd toate aspectele pe care le oferă retribuirea muncii, nelimitîndu-se la problemele ivite în activitatea de retribuire a personalului încadrat în unitățile socialiste de stat ci extinzînd analiza și la cel încadrat în organizații cooperatiste, alte organizații obștești, în baza unui contract de muncă, studiul oferă soluții de o mare utilitate practică. Autorii dezvoltă pe larg, explică și fundamentează actualele principii înscrise în codul muncii și în alte acte normative privind noțiunea de *sarcină de serviciu*, obligația conducerilor unităților socialiste de a stabili norme de muncă fundamentate științific și de a determina sarcinile concrete ce revin fiecărei persoane încadrate în muncă.

Prezentarea capitolului privind retribuirea socială și alocația de stat pentru copii prilejuiește autorilor fundamentarea unor propuneri de lege ferenda privind efectuarea plății alocației de stat pentru copiii personalului din unitățile economice de stat. Examinînd numeroase ipoteze izvorite din aspecte concrete de viață, în materia acordării alocației de stat pentru copii, autorii propun o serie de îmbunătățiri ale reglementării actuale.

Capitolul al II-lea se ocupă de protecția muncii ca instituție a dreptului nostru, ca ansamblu de norme legale ce reglementează o categorie aparte de raporturi juridice, în care factorul uman îndeplinește rolul primordial și care se referă la organizarea, desfășurarea și controlul procesului de muncă în scopul asigurării condițiilor optime pentru apărarea vieții, sănătății, pentru prevenirea accidentelor și îmbolnăvirilor profesionale ale participanților la acest proces. În acest sens, autorii consideră că ar fi indicat să se adopte o formulare cuprinzătoare și precisă pentru protecția muncii, care să nu excludă nici o categorie de persoane îndreptățite să se bucure de această protecție*.

* În momentul de față o serie de persoane cum ar fi membrii cooperativelor de consum nu sint enumerate printre cele pentru care este obligatorie asigurarea măsurilor privind protecția muncii.

Cap. III privind asigurările sociale de stat îmbină teoretizarea cu soluționarea practică a multiplelor situații concrete. Conex raportului juridic de muncă, raportul de asigurări sociale se greșează pe cel de muncă, luând naștere, în temeiul legii, ca urmare a încheierii raportului de muncă. La baza reglementărilor stau aceleași principii comune iar întocmirea și constituirea actelor și dovezilor necesare stabilirii ajutoarelor și înscrierii la pensii constituie o obligație a unității ca parte în contractul de muncă și ca mandatară a organelor asigurărilor sociale de stat.

Deosebit de interesantă este discuția pe care autorii o fac în jurul opiniilor conturării unui drept al securității sociale, ca ramură distinctă de drept. Este adevărat că unele țări ale lumii au adoptat această idee a apartenenței asigurărilor sociale unei noțiuni mai largi — de securitate socială — și că dreptul securității sociale aparține domeniului dreptului public prin importanța sa. Fără să excludă posibilitatea unei asemenea demarcări, autorii arată că acest lucru ar fi posibil în dreptul nostru, numai în cazul și pe măsura unificării legislației, privind acordarea indemnizațiilor și pensiilor, unificării organelor de asigurări sociale (de stat, cooperatiste și altor organizații obștești).

Subliniind caracteristicile dreptului la pensie, principiile generale și specifice ce-i stau la bază, trăsăturile caracteristice ale fiecărui tip de pensie, modul de calcul, grupele de muncă, modalitățile și condițiile de pensionare, autorii reușesc să ofere un tablou complet al celor mai detaliate probleme ce se ridică în teorie și în practică — în materie*.

În capitolul rezervat pregătirii profesionale, autorii prezintă amplul proces de perfecționare și modernizare a școlii românești, de pregătire a cadrelor pentru toate sectoarele vieții economice și sociale. Dreptul la învățătură consfințit de Constituția R. S. România este reafirmat și dezvoltat de Legea educației și învățămîntului nr. 28/1978, care subliniază importanța pregătirii profesionale, ca instituție juridică complexă, menită să realizeze pregătirea pentru încadrarea în producție,

în activitatea economică și socială a cadrelor. Integrarea învățămîntului cu producția, cercetarea științifică și proiectarea sînt obiective pe care o serie de reglementări legale sînt chemate să le îndeplinească, să le dea viață.

Autorii relevă legătura dintre dreptul muncii și pregătirea profesională* aceasta implicînd trei categorii de probleme și anume: a. cele privind îndatoririle și drepturile personalului didactic și ale personalului de conducere din unitățile socialiste în vederea desfășurării învățămîntului și integrării sale cu producția și cercetarea, b. legătura existentă între legislația privind învățămîntul și dreptul muncii impune examinarea acelor raporturi juridice care, prealabile încheierii contractului de muncă, se formează în considerarea acestuia constituind un caz de modificare temporară a contractului de muncă (este vorba de ucenicia la locul de muncă, contractele prin care se acordă burse și practica în producție a elevilor și studenților) iar în al treilea rînd, c. pregătirea profesională care se realizează după încadrarea în muncă (forme de învățămînt fără scoatere din producție, școli de maeștri, alte forme de perfecționare).

Perfecționarea pregătirii personalului muncitor, importanța obiectivelor acestuia, formele prin care se realizează drepturile și obligațiile aferente, caracterul de „îndatorire cetățenească” și „obligație de serviciu” al perfecționării continue a cunoștințelor oamenilor muncii, sînt relevate de autori.

Capitolul se încheie prin analiza actului adițional la contractul de muncă, obligatoriu între unitate și persoana încadrată în muncă pe care aceasta o trimite la o școală, curs de perfecționare sau specializare cu scoaterea din producție, precum și a problemelor pe care încheierea acestui act le ridică sau le poate ridica.

Capitolul al V-lea și ultimul al acestui volum tratează jurisdicția muncii, instituție de drept reprezentînd un ansamblu de norme legale, care reglementează rezolvarea unor litigii ivite între părțile raportului juridic de muncă, cu privire la drepturile și obligațiile cuprinse în conținutul acestor raporturi.

Autorii scot în evidență importanța jurisdicției muncii pentru buna desfășurare a raporturilor de muncă în toate ramurile eco-

* Autorii redau tabele conținînd calculul pensiei în procente din retribuția tarifară, pe grupe de muncă redau modul în care se calculează concret, un anume tip de pensie; oferă o multitudine de reglementări sau instrucțiuni ale Ministerului Muncii, decizii ale Tribunalului Suprem, practici ale comisiilor de pensii, avize ale Comisiei centrale de pensii etc.

* În literatura de specialitate este acceptată teza potrivit căreia raporturile juridice privind pregătirea profesională sînt conexes raporturilor juridice de muncă.

nomiei noastre naționale, buna desfășurare ce nu poate exista decât într-un „climat de ordine și stabilitate” (p. 426). În încheiere, se tratează soluționarea unor litigii de muncă de către consiliile sau colegiile de disciplină, de către organele de control al activității economice și sociale și de către Curtea Supremă de control financiar.

Tratatul de Dreptul muncii adună pentru prima oară într-un singur tot o materie dinamică, o ramură de drept, de o deosebită importanță, un ansamblu de norme de largă amplitudine legat de baza economico-socială care l-a creat, receptiv la cerințele societății noastre în continuă dezvoltare, chemat să se perfecționeze continuu pentru a-și aduce

contribuția prin instituțiile sale la progresul acestei societăți, la organizarea superioară a muncii și la realizarea disciplinei în muncă, la perfecționarea conducerii, la dezvoltarea autoconducerii muncitorești și a democrației socialiste. Tratatul, prin caracterul său codificator, constituie o lucrare de excepție prin modul în care a fost conceput și realizat, prin ce aduce și cui folosește conținutul său. În același timp, este o contribuție, un omagiu adus de autori științei juridice românești, însemnatului rol pe care aceasta este chemată să-l aibe în societatea noastră actuală.

dr. Liliana Roman

Cătălin Zamfir, Iancu Filipescu, *Sociologie industrială*, Institutul politehnic București, 1982

Pregătirea sociologică a inginerilor, a tuturor cadrelor tehnice constituie o necesitate stringentă a epocii actuale cînd trebuie pus un tot mai mare accent pe valorificarea superioară a potențialului uman de care dispun unitățile economice și sociale de orice profil ar fi ele. Importanța resurselor umane pentru întreprindere iese mai pregnant în evidență în cazul a două unități cu același nivel de dotare tehnică dar care obțin rezultate sensibil diferite în procesul de producție atît din punct de vedere cantitativ, cît mai ales din punct de vedere calitativ. Aceasta nu înseamnă altceva decît că în prima întreprindere există o organizare mai bună, un stil de conducere mai eficient, în general o competență profesională mai ridicată comparativ cu cea de a doua întreprindere, ceea ce îi permite să valorifice, la o cotă superioară, condițiile tehnico-materiale de care dispune. Pregătirea sociologică a cadrelor tehnice poate contribui în bună parte la implicarea acestora în mai mare măsură în problematica social-umană a întreprinderilor în vederea sporirii eficienței întregii activități pe care o desfășoară, iată ideea călăuzitoare a autorilor manualului de sociologie industrială, destinat studenților politehniști.

Desigur structura și întinderea oricărui manual sînt dependente de programa de învățămînt căreia trebuie să i se supună. Or, în cazul de față manualul trebuie să răspundă unei programe de mici dimensiuni, motiv pentru care autorii se concentrează asupra unor teme dintre cele mai importante. Astfel, identificîndu-se două părți constitutive ale obiectului sociologiei industriale: întreprinderea ca sistem social și relațiile societate-întreprindere (am fi tentați să spunem mai

de grabă relațiile societate-industrie), este avută în vedere cu precădere prima problematică, considerată, pe drept cuvînt, a fi urgența întâia pentru pregătirea sociologică a viitorilor ingineri ce își vor desfășura activitatea în unitățile economice.

Sînt abordate șapte teme majore pentru această pregătire: orientări în sociologia industrială, motivația și satisfacția muncii, colectivul de muncă, stilul de conducere, întreprinderea ca sistem social și relația industrie-comunități umane.

Deschiderea cursului se realizează printr-o succintă dar relevantă privire asupra orientărilor fundamentale în sociologie industrială orientări ce se constituie și ca etape în evoluția sociologiei industriale cum sînt: managementul științific clasic, teoria relațiilor umane, resursele umane ale întreprinderii, modelul structurilor organizaționale, umanizarea muncii, perspectiva macrosocială asupra întreprinderii. În analiza critică întreprinsă se realizează scurte caracterizări, după care se evidențiază atît aspectele viabile, demne de reținut, cît și neîmplinirile unei orientări sau alteia. O atenție specială se acordă modelului socialist de organizare a producției bazat pe principiile autoconducerii și autogestiei. Unele din aspectele enumerate în prima temă sînt apoi adîncite în teme distincte. Abordarea problematicii întreprinderii ca sistem social aduce în prim plan funcțiile întreprinderii industriale socialiste, ca producătoare de bunuri materiale, în condiții de eficiență și de asigurare a condițiilor sociale optime de muncă și de viață pentru personalul muncitor. O atenție deosebită se acordă analizei motivației și satisfacției în muncă. Sînt explicitate elementele motivației pentru per-

formantă, tipurile de motivație cu implicarea principalelor teorii asupra motivației umane (Maslow, Herzberg, Adams). Definindu-se satisfacția muncii, ca reflex subiectiv al calității umane a muncii, se prezintă argumentat relația complexă ce se stabilește între satisfacție și performanță subliniindu-se faptul că aceste două elemente nu se află în opoziție ireductibilă, că ele devin convergente pe temeiul înlăturării exploatării și prin umanizarea muncii.

Avindu-se în vedere importanța colectivului de muncă pentru activitatea de ansamblu a întreprinderii, în manual se acordă un spațiu relativ amplu analizei condițiilor de constituire a unor colective de muncă active și responsabile, accentuându-se și asupra unor norme ale muncii colective, ale participării la un proces colectiv de decizie, atrăgându-se astfel atenția asupra necesității formării unei culturi a muncii colective.

Tema centrală a manualului, deși nu ocupă un spațiu mai amplu comparativ cu celelalte, o constituie *stilul de conducere*, analizat ca variabilă cauzală, „responsabil într-o largă măsură de multe caracteristici ale muncii și vieții colectivelor de muncă” (p. 87). Sunt detaliate practicile de luare a deciziilor, elementele componente ale procesului de decizie, tipologia stilurilor de conducere și eficiența acestora, punându-se în valoare o serie de achiziții teoretice și practice din cercetare (Grila Block și Manton, clasificarea Likert, etc.)

Manualul în discuție se încheie cu o temă ce pune în relație industria și colectivitățile umane. Sunt analizate implicațiile industrializării asupra vieții comunităților umane, modul în care mediul socio-cultural al întreprinderii influențează activitatea oamenilor prin adîncirea diviziunii sociale a muncii. Un loc aparte

îl ocupă analiza procesului de urbanizare ca urmare a dezvoltării industriale a societăților contemporane. De asemenea, sînt expuse succint principalele fenomene sociale ce caracterizează colectivitățile industriale cum sînt mobilitatea socioprofesională, migrația și fluctuația forței de muncă, problemele integrării în munca industrială, necesar a fi înțelese corespunzător pentru adaptarea celor mai eficiente metode de conducere a colectivelor de muncă.

Încheiem prezentarea acestui manual de sociologie industrială subliniind faptul că constituie o reușită atît prin modul cum a fost structurat (avînd în vedere întinderea programei), cît mai ales prin modul în care se tratează problematica implicată, prin imbinarea expunerii teoretice cu exemplificări, cu aplicații practice de seminar pentru fiecare temă, prin apelul la însușirea activă a conținutului predat, la stimularea gîndirii și raportării critice a studenților, la descoperire. Se remarcă, de asemenea, redactarea simplă, cursivă, adresarea directă, ceea ce facilitează o bună comunicare. Stilul de tratare și expunere ales se soldează însă pe alocuri și cu unele efecte nedorite cum ar fi unele imagini pe anumite teme în detrimentul expunerii altora, unele simplificări chiar. Enunțînd aceste aprecieri critice nu trebuie să pierdem din vedere totuși scopul inițial al manualului, fixat de altfel corect, care nu este acela de a forma specialiști în domeniul sociologiei ci, așa cum se afirmă explicit în prefață, de a „ajuta pe studenți să înțeleagă mai bine variate aspecte ale vieții sociale din întreprinderea noastră” ceea ce se reușește cu mult profesionalism.

Ioan Mărginean